

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, PROSINAC 1953. GODIŠTE II.

VLASTITIM TRAGOVIMA

Antun Barac

Tko čita naše mnogobrojne i česte diskusije o jeziku i stilu, steći će lako dojam, kao da su naši ljudi od pera podijeljeni u dvije fronte. S jedne strane kao da stoje oni, koji znadu i poučavaju, a s druge neupućeni, koji imaju samo slušati. Takav je dojam to opravdaniji, što pokatkad neki od onih, koji daju pouke, i svijesno zauzimaju položaj nepogrešivih.

Nema sumnje, da stvarni poznavачi jezika imaju i kvalifikacije i dužnost, da govore o pitanjima jezičnog izraza. No pogled na različita izdanja naših pravopisa i gramatika pokazuje očito, kako se i oni sami u mnogim problemima lome i povijaju. Oni to obično i priznaju. Kao i na svakom drugom području, i u lingvistici i stilistici kompetentnost se stječe samo ozbiljnom teorijskom spremom i dugom praksom. Kraj toga razvitak jezika postavlja i najiskusnije stručnjake uvijek pred neka nova pitanja. Zato su najpozvaniji specijalisti obično uvijek najskromniji.

Problem jezičnog izraza vrlo je složen i težak. S obzirom na jezik i stil rijetko se kada može reći, da je neki sastavak potpuno dovršen i da se u njemu ne bi nešto moglo reći još bolje. Iza petog, desetog, dvadesetog popravljanja teksta uvijek će se naći štogod, što bi se dalo iskazati vještije. Poznato je, koliko su puta davali svoje rukopise iznova prepisivati i najodličniji pisci (Tolstoj, Valéry), i kako su i neki hrvatski književnici (Jagić, Fran Mažuranić, Goran Kovačić) čak i privatna pisma najprije pisali u konceptu. Sve je to bilo plod spoznaje, kako je pisanje vrlo ozbiljan i odgovoran posao, s kojim čovjek nikada nije sasvim gotov.

Iskustva najvećih majstora izraza pokazuju, kako se umjetnost riječi ne da jednostavno naučiti time, što će čovjek proći gramatiku i rječnik i na taj način steći znanje, kojim će moći suvereno raspolagati cio život.

Poznavati pravila jezika znači prihvatiti samo osnovne upute. No jezični izraz treba uvijek iznova stvarati i svladavati, teškim i upornim radom, neprestanim gladenjem vlastitih rečenica, trajnim dotjerivanjem i nemilosrdnim uklanjanjem svega, što nekako strši ili ostaje hrapavo, ili zvuči lažno. Jezični je izraz često protivnik, s kojim se treba boriti uvijek iznova, jer svaki novi sastavak znači nov zadatak. Ponavljati stare izražajne klišeje pričinja se u najmanju ruku znakom umora, površnosti ili nemara.

U nas se općenito piše slabo. Ne vrijedi to možda za oblike riječi, njihov kvalitet, sintaksu. Sve to katkad može biti čak i sasvim ispravno. No sklop rečenica, slijed misli, raspored gradiva, kompozicija cjeline u mnogo su slučajeva, i u knjigama i u časopisima, tako teški i odbojni, da ih je čitaocu jedva moguće prevladati. Očito je, da znatan broj naših književnika piše odmah »u čisto«, na brzu ruku, pregledavajući možda samo jedamput ono, što su metnuli na papir.

Ima i u velikim književnostima slučajeva, da su prve varijante nekoga rukopisa bile ujedno i najbolje. Bilo je to onda, kad se radilo o sadržajima, što su ih pisci dugo nosili u sebi, izgradili im do kraja izraz i zabijali već potpuno dozrele. To su međutim rijetki izuzeci. Inače su velika djela, stvorena u materijalu riječi, uvijek plod dugih napora.

Znatan dio onoga, što izlazi kod nas, ostavlja dojam sirovosti, nedorečenosti, zamršenosti, nabujalosti — čak i onda, kad je očito, da su pisci imali nešto reći i da su vješti jeziku. Njihove izražajne slabosti približuju se katkad polupismenosti. No oni sami ponajviše nisu tome krivi. Takve su pojave posljedica općeg stanja naše pismenosti, kao i shvatanja, da naučiti pisati znači ujedno i kvalifikaciju, da čovjek postane književnikom ili novinarom.

Takvo se stanje ne može popraviti samo poukama i ukorima. Često na sličan način i u vlastitim sastavcima griješe i oni, koji inače s pravom drže, da mogu učiti druge. Čine to u najboljoj vjeri. I zato bi svakako, tko se uopće pojavljuje pred javnošću, morao od zgrade do zgrade provesti reviziju onoga, što je napisao.

Staro je i prokušano pravilo, da će pisac iz svojih sastavaka moći ukloniti znatan dio slabosti, ako rukopis ostavi, da neko vrijeme »odleži«. Uspjeh će biti to veći, što je to ležanje duže, i koliko više bude pisac mogao da k vlastitim rečenicama pristupi kao nečemu stranome. Takav postupak danas u većini slučajeva nažalost nije moguć, zbog brzine našega života, u kome rukopisi moraju ići u štampu ponajviše i prije, nego što su se pravo osušili.

Ima međutim drugi način, da čovjek upozna značajke i nedostatke svoga jezičnog izraza. Treba da iza dužih vremenskih razmaka pokuša

pročitati sve, što je napisao. Ako nije odviše zaljubljen u sebe, moći će pri tome koješta zapaziti.

Ići vlastitim tragovima posao je zanimljiv i poučan. Možda će kod toga biti i sentimentalnosti prema vlastitim rečenicama, kao dijelu samoga sebe. No već iza kraćega vremena nižu se sve određenije spoznaje: koliko toga nije trebalo napisati; koliko je toga moglo biti rečeno kraće, jezgrovitije! Koliko ima dijelova nabreknutih na štetu cjeline! Koliko rečenica, koje ne zvuče potpuno uvjerljivo! Koliko misli, koje podsjećaju na fraze!

Čitanje vlastitih sastavaka, poslije duga vremena, pisca često dovodi do spoznaje samoga sebe. Rečenice, što ih je nekad u zamahu čuvstva izbacio kao plod časovita uvjerenja, postaju mu kasnije gotovo stranima. Obrnuto, u nekim aluzijama, izrečenim više usput, naći će katkada pravoga sebe.

Čitanje vlastitih štampanih spisa navodi pisce ponajviše do toga, da shvate prednosti i slabosti svog izraza. Zbog prednosti možda će biti ponosni; opažanje pak slabosti pomoći će im, da ih se u novim radovima mogu kloniti.

Kad je govor o nedostacima jezičnog izraza, ne treba misliti samo na drastične slučajeve, kakvi su navedeni kao zorni primjeri u različitim priručnicima za stilistiku. Ti su nedostaci mnogobrojniji i ne daju se svesti u neki sustav.

Ima slučajeva, kad iza mnoštva riječi čitalac jedva razbira smisao onoga, što je pisac htio reći. To je obilje riječi očito samo posljedica nemoći, da se nade pravi izraz. U razgovoru bi se to osjetilo na prvi mah, kao nekakva mucavost, nespretnost. U književnosti to pokatkad vrijedi kao vrlina.

Ima tekstova, u kojima autor niže rečenicu za rečenicom, a kraj toga gotovo potpuno gubi nit svoga kazivanja, i čitalac se očajno pita: kako ću iz svega toga isplivati na kraj?

U mnogo slučajeva pisac će u vlastitim starijim rečenicama opaziti sve nedostatke i spoznati, koliko je bio blizak definitivnom izrazu. Često je dovoljno, da se jedna riječ zamijeni onim, što se naziva sinonimom, i dobit će pravu nijansu. Drugi put je dosta zamijeniti poredak riječi. Treći put je dovoljan samo zarez, pa da tekst zazvuči iskreno i potpuno.

U riznici našega jezika ima riječi, koje su u gramatici samo nabrojene, a da nitko pravo ne ulazi u njihov smisao. Takvi su na pr. i veznici *i*, *pa*, *te*. Naoko jednaki po značenju, oni ipak prikladnom upotrebom daju, svaki za se, tekstu onaj preliv, koji je piscu potreban. Prof. M. Moskovljević je nedavno upozorio na razlike u značenju, što ga u rečenicu unosi upotreba infinitiva ili prezenta s veznikom *da*. Iz takvih se pojava u jeziku uz ostalo dobro vidi, da on ništa ne stvara bez razloga. Znati vješto iskoristiti sva

njegova svojstva, naoko često beznačajna, znači počesto postići u izrazu upravo onu potrebnu određenost, koju čovjek katkad tako beznadno traži.

Analizu svojih starijih tekstova vršili su neki poznatiji hrvatski pisci, među ostalim Vladimir Nazor i A. B. Šimić. Isporedba njihovih spisa iz različitih razdoblja njihova stvaranja pokazuje, koliko im je to koristilo. Slijediti u tome njihov primjer znači koristiti i sebi i književnosti, a : općem stanju naše pismenosti.

IZ NAJNOVIJE HISTORIJE NAŠEGA PRAVOPISA

Uz Beličev Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika (1950/2)

Stjepan Ivšić

Čitaoci su našega lista već čuli značenje ovoga znatnog djela našega jezičnog prvaka, što ga je izrekao Ljudevit Jonke u svojem prikazu (v. Jezik I, 124—7), i neke napomene o akcentuaciji primjera u Rečniku uz Pravopis, što ih je iznio Bratoljub Klaić (v. Jezik I, 135—9, i II, 10—13). Iz ta dva prikaza mogli su saznati, da ovo posljednje (četvrto) izdanje Beličeva Pravopisa ima i za nas, koji pišemo (i)jekavski i koji se uglavnom držimo Brozovih pravopisnih pravila, veći interes nego predašnja, jer ga je prof. Belić udesio i za (i)jekavce : jer je riječi u Rečniku akcentovao ne samo u osnovnom obliku, nego i u njihovim promjenama.

Ako mi prilike dopuste, u drugom ću se članku obazreti na te dvije važne novine u Beličevu Pravopisu, a u ovom želim osvijetliti samo neke momente, koji se tiču samoga postanja i sudbine t. zv. sporazumnog ili dogovornog pravopisa, što su ga 1930. godine u svojim Pravopisima kodificirali Belić i Boranić. O jednom je i drugom prof. Belić u posljednje vrijeme dosta govorio i u novinama i u »Našem jeziku«; ja znam za tri članka. Zato mislim, da će biti dobro, da i čitaoci našega lista čuju o tome nešto detaljnije.

U »Predgovoru« (na str. 5.) i ispred Rečnika (na str. 123.—7.) pisac je po običaju kazao, kako je izradio ovo »novo, dopunjeno i ispravljeno izdanje«. Što je tu ukratko izneseno, to je prof. Belić popunio u razgovoru s jednim dopisnikom »Borbe« u broju od 21. XII, 1952. u članku pod naslovom »Vuk Karadžić nam je pokazao pravi put«. Kako je prof. Belić u svoj pravopisni rječnik unio dosta naprednih oblika i akcenata, mislio je, da će biti dobro, da taj svoj postupak i opravda, pa je tu i, još iscrpnije, u članku »Oko jezika i pravopisa« u »Našem jeziku« (IV, 1952, 75—82) kazao, da je radio onako, kako treba da radi